

Посланців Росії, Польщі й багатьох міст України, а також представників оргкомітету зустріли велелюдні громади Поділля, Кошилівців, Попівців, Садок. Старійшини археологів зі столиці нашої держави, кандидату історичних наук Тамарі Мовші на вишитому рушнику дівчата у національних строях піднесли хліб-сіль. А потім з-перед церковного та культурологічного майдану села Поділля процесії чотирьох парафій та гості-науківці вирушили в урочище Обоз.

На узліссі в урочищі Обоз зібралися учасники пам'ятного дійства. Сільський голова Поділля Іван Федунів відкрив свято й надав право опустити покривало з пам'ятного знаку археологу Т. Г. Мовші, заступнику Голови райдержадміністрації Ю. С. Копчаку, керівникам сіл та господарств. Священики православних та греко-католицьких конфесій освятили гранітну скелю, на якій висічено слова «Тут у 1878 р. А. Шнайдер відкрив стародавнє поселення — всесвітньовідому пам'ятку трипільської культури. 27 вересня 1998 р.». Перед учасниками урочистостей виступили Тамара Мовша і Юрій Малєєв (м. Київ), Наталя Скакун (м. Санкт-Пе-

тербург, Росія), Анджей Броніцький (м. Хелм, Польща), Василь Коротій (с. Кошилівці), Василь Бадлюк (с. Поділля) та ін. Потім відбувся святковий концерт учасників художньої самодіяльності сіл-сусідів.

Підсумки триденної роботи Міжнародної конференції археологи-науковці підвели з членами оргкомітету в Кошилівській середній школі, де й прийняли резолюцію на подальші пошуки та вивчення нашої історії.

Оргкомітет та учасники конференції відмітили її високий науковий рівень, адже заслухано й обговорено 22 наукові доповіді, тези яких обсягом 4 друкованих аркуші видрукувані у спеціальному збірнику конференції. Резолюцією визнано за доцільне посилити охорону археологічної пам'ятки «Кошилівці-Обоз» і продовжити її дослідження в майбутньому.

Наступну Міжнародну археологічну конференцію з вивчення трипільської культури вирішено провести в Кракові (Польща), де в археологічному музеї зібрано й матеріали з Кошилівців та Більча-Золотого.

Одержано 24.04.2000

О. А. Ручинська, В. В. Литовченко

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ»

З 21 по 23 жовтня 1999 року в Харківському національному університеті відбулася III наукова конференція «Проблеми історії та археології України» завдяки організаційній участі Харківського історико-археологічного товариства. У роботі конференції взяли участь більше 80 фахівців, які представляли академічні центри, вищі навчальні заклади, музеї, історико-культурні заповідники, державні установи з охорони пам'ятників історії та культури Харкова, Києва, Москви, Санкт-Петербурга, Азова, Артемівська, Белгорода, Вінниці, Воронежа, Донецька, Луганська, Мелітополя, Полтави, Севастополя, Сімферополя, Сум. Тези доповідей наукової конференції, які було подано на конференцію, опубліковані до початку її роботи в збірнику «Проблеми історії та археології України 21—23 жовтня 1999 р.».

На пленарному засіданні були заслухані доповіді В. І. Кадєєва (м. Харків) «А. С. Федоровський як археолог» і Ю. В. Буйнова

(м. Харків) «Журганні пам'ятники скіфського часу на Харківщині: проблеми та перспективи досліджень».

Подальша робота конференції проходила по секціях.

На секції «Неоліт — бронзовий вік» гостро дискусійним виявилось питання про соціальну структуру племен ямної культурно-історичної спільності. У доповідях В. В. Циміданова (м. Донецьк) та С. В. Іванової (м. Одеса) «Воїнство в ямному суспільстві Північно-Західного Причорномор'я» було зроблено висновок про відсутність у цьому регіоні трифункціональної соціальної структури зі спеціалізованою групою військової знаті. З критикою такого висновку виступив Б. Д. Михайлов (м. Мелітополь) і на прикладі аналізу петрогліфів Кам'яної могили, що мають міфологічний зв'язок із Троєю Гомера, спробував довести існування жрецького стану у племен ямної культури. На його думку, Кам'яна могила була ведучим релігійним центром північно-східної частини циркумпонтійської зони і

© О. А. РУЧИНЬСЬКА, В. В. ЛИТОВЧЕНКО, 2000

відіграла значну роль в ідеологічному впливі на народи стародавнього Сходу і Заходу. Велику увагу учасники секції приділили питанням матеріальної, духовної культури і господарській діяльності населення середнього пліну Сіверського Дінця середнього бронзового віку. А. В. Сурун (м. Луганськ) у доповіді «Донецька катакомбна кераміка на поселеннях Подінців'я» на підставі детального аналізу керамічних колекцій п'яти поселень, цілком аргументовано відніс їх до пізньої донецької катакомбної культури. Характеристиці крем'яних виробів культури багатовапалкової кераміки було присвячено доповідь С. М. Разумова (м. Донецьк) «До вивчення кремнеобробки КМК Подінців'я». Увесь наявний набір знарядь праці з кременя, на його думку, призначався для обробки продуктів тваринництва. Про поширення у племен зрубної культури в Подінців'ї календарної обрядовості, культів вогню, домашнього вогнища, предків, тваринних та інших релігійних вірувань мова йшла в доповідях Ю. В. Кудлая (м. Донецьк) «Розкопки зрубного кургану біля с. Нововасилівка в Донецькій обл.» і С. І. Татарінова та С. В. Федяєва (м. Артемівськ) «Деякі культові предмети епохи бронзи». З інформацією про відкриття на Харківщині пам'ятників мар'янівської культури виступив Ю. В. Буйнов. Наведені ним у доповіді «Пам'ятники мар'янівської культури басейну Сіверського Дінця» матеріали вказують на наявність трьох основних компонентів формування бондарихінської культури пізнього бронзового віку — споріднених між собою пам'ятників малобудківського, студенокського типів і пізньозрубної культури.

На секції «Ранній залізний вік» В. П. Андрієнко (м. Донецьк) у доповіді «Про знахідки зображень рогатих птахів («грифо-баранів») на поселеннях Ворскли (хронологія і семантика)» провів аналіз знахідки двох зображень голови хижого птаха з рогом і прийшов до висновку, що в основі даного мотиву лежить образ «священного птаха». Автор зазначив, що вже на ранній стадії існування скіфського звірино-птичього стилю цей мотив набуває поширення не тільки серед кочової скіфської аристократії, але й у рядових хліборобів Лісостепу. У доповіді Л. І. Бабенко (м. Харків) «Про одну рису поховального обряду населення Сіверськодонецького регіону в скіфську добу» була відзначена наявність ряду поховань загнзуданих коней і могил з предметами кінського спорядження. На думку автора доповіді, такого роду поховання з'являються у місцевого населення під впливом зовнішніх факторів і свідчать про відсутність одноманітного етнічного середовища у племен Сіверськодонецького регіону наприкінці V—IV ст. до н. е. У доповіді Ю. М. Бойка (м. Вінниця) «Золотий батіг» у скіфській культурі» показано, що батіг, а, можливо, жезл, прикрашені золотом і сріблом, не можуть однозначно ототожнюватися з культурою скіфів-

кочовиків. Поширення цих предметів у середовищі вищої скіфської аристократії було викликано, імовірно, запозиченнями в інших іранських та індоарійських народів. Доповідь В. П. Власова (м. Сімферополь) «Про етнічну належність населення, що залишило некрополь Дружне в Центральному Криму (за даними ліпної кераміки)», була присвячена аналізу ліпної кераміки з розкопок могильника другої чверті III—IV ст. н. е., який було розташовано в районі м. Сімферополя.

Автор відзначив етнокультурну неоднорідність колективу, що залишив некрополь Дружне, а також, що основу його складали північнокавказькі алани, вихідці з інших сарматських племен, пізні скіфи, боспоряни, меоти і германці. У доповідях С. І. Воловикова і М. М. Григор'янця (м. Харків) «Археологічна карта Харківщини (Доповнення до довідника з археології Харківської області)» знайшли відображення дані про 151 пам'ятник Харківської області, що охоплюють період від палеоліту до середньовіччя. В. П. Глебов і І. М. Парусимов (м. Ростов-на-Дону) доповіли про знахідку великого фрагмента бронзового дзеркала з циркулярним орнаментом, що походить з кургану на правому березі р. Манич. Ця знахідка, на думку авторів, доповнює матеріали скіфського часу і розширює регіон їхнього розповсюдження. У доповіді «До проблеми жаботинського етапу» М. М. Дарган (м. Харків) відзначила, що в жаботинський час у Дніпровському Правобережному Лісостепу існував комплекс пам'ятників, матеріальна культура яких носила цілісний характер і не була відома за межами регіону. І. М. Храпунов (м. Сімферополь) у доповіді «Про міграції предків середньовічних алан» провів аналіз відомостей про кримські, донські і кавказькі могильники та прийшов до висновку про одноразове переселення населення з передгірних районів Північного Кавказу в Крим і на Дон та їхню інтеграцію в місцеве сарматське середовище. Подальша міграція алан синхронізується з появою в Північному Причорномор'ї гунів. Б. - А. Шрамко (м. Харків) у доповіді «Деякі питання вивчення металообробки в Скіфії» головну увагу приділяв причинам появи і тривалого існування суперечливих оцінок діяльності скіфських ремісників у VII—III ст. до н. е. Одну з головних причин цього автор бачить у недоліках джерелознавчого аналізу вихідних даних.

Секцію «Античний світ» було представлено різноманітними за тематикою доповідями. Так, проблему історичності Ісуса Христа підняла у своїй доповіді «Ісус Христос — міф чи реальність?» В. О. Латішева (м. Харків). Автор зазначила, що позиція радянської історіографії в цьому питанні визначалася ідеологічним диктатом, тому існує наявна необхідність звернутися до концепції теологів, які визнають реальність особистості Ісуса і не заперечують надприродні елементи в його біо-

графії. У доповіді К. Ю. Нефедова (м. Харків) «Аполлон у політичній пропаганді Селевка Нікатора» було відзначено, що загальногрецькі уявлення про Аполлона, як покровителя еллінських колоністів на варварських землях, були використані Селевком для обґрунтування легітимності своєї царської влади. Перетворення ж царя на сина божества-покровителя відбиває одну з тенденцій розвитку політичної («міфотворчості») епохи діадохів. С. Д. Литовченко (м. Харків) у доповіді «Вірменія в контексті східної політики Марка Антонія» висловив припущення про те, що погіршення римсько-вірменських відносин було викликано спробами Антонія укласти союзний договір з царем Мідії — Антропатени, що, у свою чергу, підштовхнуло Вірменське царство до більш тісного співробітництва з парфянами. Значна частина доповідей секції була присвячена проблемам історії та археології античного Причорномор'я. Зокрема, О. М. Бутягін (м. Санкт-Петербург) у доповіді «Архаїчний некрополь Мірмекія» особливу увагу приділив історії дослідження мірмекійського некрополя та відзначив особливості обряду поховання в пізньоархаїчний період. Відомості про господарство, побут, умови життя, релігійні уявлення жителів Китаю у III—VI ст., які отримано внаслідок багаторічних досліджень міста і його некрополя, були подані у виступі М. М. Болгова і В. М. Кравченко (м. Белгород) «Пізньоантичний Китай: побут і повсякденне життя». У доповіді О. А. Ручинської (м. Харків) «Патріархальні уявлення у світогляді жителів античного Херсонеса» було проаналізовано свідчення джерел, які дозволяють говорити про розвиток патріархалізму та традиціоналізму в соціальному житті поліса, що багато в чому сприяло збереженню етнокультурної єдності Херсонеса і дозволяло протистояти іншим ідеологічним впливам. На прикладі групи культових теракот А. В. Шевченко (м. Севастополь) у доповіді «Херсонеські теракоти: їхня художня значущість» виявила, що розвиток мистецтва королластики в Херсонесі у III—II ст. до н. е. проходив під впливом творчості малоазійських «шкіл» Смірни і Пергаму. Разом з тим, у доповіді було зазначено, що херсонеська королластика мала самостійний шлях розвитку, і невдовзі сформувалася в суцільно місцевий античний напрям. Піднімалися також проблеми історії Стародавнього Риму і римських провінцій. Релігійному життю західнопонтийських міст у перші століття н. е. присвятила свою доповідь «Культ Асклепія в античних містах Західного Понту в римський період» О. М. Ільїна (м. Харків). Автор звернула увагу на те, що грецькі міста Західного Понту в цей період стали осередком синтезу і центрами поширення синкретизованого культу, який почитався й у ряді фракійських поселень. О. П. Мартем'янов (м. Харків) у доповіді «Ремесло і торгівля в сільських районах Нижньої Мезії і Фракії в перших сто-

літтях н. е.» узагальнив свідчення джерел про розвиток різних галузей ремесла і поширення ринкових відносин і прийшов до висновку, що торгівельно-реміснича діяльність посідала значне місце в житті сільського населення східнобалканських провінцій Риму (Нижня Мезія і Фракія). У доповіді «До питання про «сенатських» і «солдатських» імператорів у період кризи III століття в Римській імперії» І. П. Сергеев (с. Харків) наголосив на неоднозначності поняття «сенатських» і «солдатських» імператорів і піддав критиці назву періоду кризи III століття в Римській імперії століттям «солдатських» імператорів. Вивчення складу римської армії у часи першої тетрархії була присвячена доповідь Д. В. Безпрозваних (м. Харків) «До питання про збільшення чисельності римських військ у період правління Діоклетіана». Доповідач на базі наявних джерел поставив під сумнів традиційні уявлення про кількість нових легіонів, які було створено за роки правління імператора Діоклетіана.

На секції «Слов'яни та Київська Русь» К. І. Бакуменко (м. Харків) у доповіді «До питання про функціональне призначення антропоморфних і зооморфних фігурок із Мартинівського скарбу» висловив припущення, що антропоморфні і зооморфні зображення є елементами декорування дерев'яного ідола, а це, у свою чергу, дозволяє констатувати їх тісний зв'язок із сакральним-магічним аспектом язичницьких уявлень. Г. В. Бейдін, М. М. Григор'янець, В. А. Смирнов (м. Харків) у доповіді «Знахідки нестандартних типів фібул на пам'ятниках черняхівської культури Валківського р-ну Харківської обл.» прийшли до висновку, що племена черняхівської культури населяли територію Харківщини тривалий (до 200 років) період, а деяка частина племен збереглася і після гунської навали. У доповіді Д. М. Дудко (м. Харків) «Ранньослов'янські культові фігурки з Фессалії та їхня міфологічна семантика» розглядається колекція бронзових фігурок, що зберігаються в Принстонському музеї (США). На думку доповідача, фігурки пов'язані з культами Дажбога та Живи — Мокоши, які відчували іранський вплив. М. В. Любичев (м. Харків) у доповіді «Вивчення черняхівських пам'ятників у басейні р. Мжа» зробив огляд археологічних досліджень за останні 100 років у Мозькому мікрореєоні. Археологічні знахідки підтверджують, що на Мжі фіксуються дві хвилі черняхівського переселення на схід від Дніпра в III і IV ст. На підставі результатів роботи археологічної експедиції 1997—1998 рр. К. М. Мироненко (м. Полтава) у доповіді «Керамічний комплекс XIII—XV ст. з посаду літописної Лтави (питання хронології)» навів класифікацію керамічних знахідок, виявлених під час розкопок господарського приміщення. Автор підкреслив взаємозв'язок традицій гончарного виробництва другої половини XIII ст. із традиціями Київської Русі, а також унікаль-

ність знахідок, що підтверджують існування поселення на місці літописної Лтави після татаро-монгольської навали. Доповідь П. С. Михайлова (м. Київ) «Давньоруська діадема із Сахновки — конструктивний і психологічний аналіз» була присвячена результатам дослідження золотої діадеми, яку знайшли на городищі Дівоча Гора в 1900 р. Вони підтвердили реконструкцію П. П. Толочка, згідно з якою основою для кріплення ланок діадеми була княжа шапка, що надалі призвело до появи великокнязівського вінця епохи Московської Русі. Ю. Ю. Башкатов (м. Київ) у доповіді «Порівняльний аналіз АЗК і УЗК локальних варіантів київської культури» приділив увагу абсолютно закритим і умовно закритим керамічним комплексам, що дають найбільш точну інформацію про керамічні традиції та тенденції розвитку керамічних форм в ареалі поширення культури. Автор дійшов висновку про розходження керамічних комплексів локальних варіантів київської культури, що підтверджує неодноразовість заселення цих територій. О. О. Шеглова (м. Санкт-Петербург) у доповіді «Майстер Трубчевського скарбу і його фібули», спираючись на результати дослідження 19 золотих фібул, висловила припущення щодо існування проміжного гладкого двошарового шаблону з твердого матеріалу, покритого товстим прошарком воску. Отже, майстер Трубчевський не тільки відтворював речі за наявними зразками, але й сам виготовляв їх за твердими шаблонами. У доповіді Д. В. Акімова (м. Вороніж) «Будівлі другої чверті — середини I тис. н. е. лісостепового Подоння» були проаналізовані заглиблені і наземні будівлі на території Верхнього Подоння і лісостепового Прихопер'я, що дозволило автору провести аналогію з напівземлянками київської та черняхівської культур і домобудівної традиції черняхівської культури Північно-Західного Причорномор'я та Дністро-Дніпровського межиріччя.

Проблемам історії Візантії та новим археологічним дослідженням на території Хозарського каганату присвячені доповіді, що були заслухані на секції «Візантія, Хозарія і кочовики». А. В. Горайко (м. Харків) у доповіді «Життя провінції Вірменія II за листами святителя Іоанна Златоуста із заслання» на підставі малодослідженого епістолярного джерела зробив аналіз внутрішнього життя невеликого малоазійського містечка. Автор висловив припущення щодо типовості подібних міст для імперії в цілому. С. Б. Сорочан (м. Харків) у доповіді «Про найдавніші керамічні свічки з Херсонеса/Херсона» показав, що за еволюцією освітлювальних приладів від світильників римського типу до світильників-свічників відбулися глобальні зміни в соціально-економічному житті Візантійської імперії, які відобразилися у побуті. Про знахідку нового комплексу моливдовулів з середньовічного Херсона, що підтверджує участь в міжнародній торгівлі Причорно-

морського регіону, повідомив Н. О. Алексеев (м. Севастополь) у доповіді «Херсон і міста Малої Азії за даними сфрагістики». У доповіді В. В. Литовченко (м. Харків) «Патріарх Микола Містик як противник посилення імператорської влади» була дана оцінка протистояння патріарха й імператора за право домінувати у церковних питаннях. Т. Ю. Яшарова (м. Севастополь) присвятила свою доповідь «Християнський храм в окрузі Херсонеса на мисі Безіменному» результатам розкопок 1997—1998 рр. на Гераклеїському півострові і зробила висновок, що при будівництві храму були використані прийоми, характерні для домобудівної техніки прийшлого хозаро-болгарського населення. В. О. Катунін (м. Харків) у доповіді «Торгівля в Хозарському каганаті: сучасний стан проблеми» зробив спробу систематизувати увесь існуючий матеріал за такими напрямками: торгівля, торгівельні шляхи, соціальний аспект явища. У доповіді В. В. Колоди (м. Харків) «Ранньосередньовічні житла Верхнього Салтова» була проаналізована техніка будівництва, прийоми планування та інтер'єру стаціонарних жител салтівської культури. Результати дослідження, на думку автора, дозволяють говорити про різноетнічний склад населення регіону.

Оригінальна гіпотеза була запропонована А. В. Кригановим (м. Харків) у доповіді «Найбільше місто Хозарії». Автор висловив припущення, що Верхньосалтівський і Нетайлівський археологічні пам'ятники салтівської культури VIII—X ст. є залишками єдиного міста, що розташовувалося на обох берегах ріки. В. С. Аксьонов (м. Харків) у доповіді «До питання про обряд знешкодження похованих у аланського населення салтівської культури» навів ряд аргументів на користь існування в алан Подоння обряду знешкодження. За версією доповідача, не можна вважати пограбованими всі потривожені могили. Значну роль таволги у фольклорі та релігійних уявленнях українського, російського і тюркомовних народів підкреслив О. І. Семенов (м. Санкт-Петербург) у доповіді «До археологічних основ таволжаного мотиву українських дум». Доповідач вважає за можливе встановити датування культового використання мотиву таволги за археологічними матеріалами, бо датування фольклорних творів досить складна проблематика. О. В. Принь (м. Луганськ) зробив доповідь «Праболгарський могильник Черніково Озеро I на Сіверському Дінці». Матеріал розкритих поховань дозволяє датувати могильник VIII—IX ст. і віднести його до болгарського варіанта салтово-маяцької культури. Пам'ятник, можливо, відбиває племінний розподіл і напрямком весняно-літніх кочовищ болгар у заплаві р. Сіверський Дінець.

Наступну наукову конференцію Харківське історико-археологічне товариство планує провести у 2001 році.

Одержано 200.06.2000